https://doi.org/10.18485/ies_ctes_samisl.2025.ch1

Гордана Ђерић

ЗНАТИ А НЕ ЗНАТИ КАКО ЗНАМО
Историја незнања и нови прилози осветљавању друштвене улоге преводилаштва[1]

Када смо се 2022. године упустили у одгонетање значења и садржаја *културног трансфера* знали смо да ће нас један правац истраживања овог феномена одвести до скрајнуте, друштву и теоријама о њему скоро невидљиве уметности и науке превођења[2] и, најважније, до људи за које се пре може рећи да их је преводилачка професија одабрала, узела себи а не обратно, али нисмо претпостављали да ће овај правац истраживања постати наш трајнији интерес Повољан стицај околности тематизације културног трансфера, уз истраживачки порив отварања нових тема и односа, усмерио нас је

1 Текст је резултат пројекта „Културни трансфер Европа–Србија од 19. до 21. века" (бр. 7747152) који финансира Фонд за науку Републике Србије у оквиру програма ИДЕЈЕ.

2 Gordana Đerić, „Cultural Transfer, Trauma and Cultural Intimacy: Initial Questions and Approaches to Researching Europe – Serbia Cultural Transfer During 2000–2020", in: Slobodan G. Markovich (ed.) Cultural Transfer Europe-Serbia: Methodological Issues and Challenges, Belgrade: Faculty of Political sciences and Dosije Studio, 2023, pp. 214–215.

© 2025 by Institute of European Studies | Creative Commons License: CC BY 4.0

на преводилаштво као саму срж процеса циркулисања вредности и знања: чим је загребана површина појма, одлучујућим посредницима у културном трансферу указали су се управо преводиоци, актери који овом процесу дају нов квалитет и без којих би културни трансфер био немогућ у пуном смислу речи. Осим тога, било је јасно да је културни трансфер оптималан тематски оквир за приближавање преводилаштва другим друштвено-хуманистичким дисциплинама, и обратно – било нам је важно да пробудимо интересовање истраживача у овим дисциплинама за феноменолошко, интердисциплинарно сагледавање превођења, као и да о покренутим питањима чујемо што више гласова самих преводилаца.

Говорећи о преводилаштву у контексту културног трансфера више него о лингвистичком процесу говоримо о чину преноса симболичког капитала из једног у друго културно поље,[3] о односима моћи и сложеној културној медијацији која није ни довољно осветљена ни адекватно вреднована. Наиме, упркос свеприсутности преводилаштва у друштвеним интеракцијама и преношењу знања јасно је да статус преводилаца и ове професије данас, као и деценијама уназад, не одговара њиховом значају у процесима културне размене, али и целине друштвеног развоја. Ако се може говорити о препознатљивости и „статусу" преводилаца – он је дијаметралан њиховој објективној важности, узимајући у обзир чињеницу да све што знамо о свету знамо захваљујући превођењу а да име ниједног преводиоца не знамо.[4]

3 Pierre Bourdieu, Forms of capital. In: J. G. Richardson (ed.), *Handbook for Theory and Research for the Sociology of Education.* New York: Greenwood 1986: 241–258.

4 Овде се мисли на непознатост преводилаца у широј јавности, са изузетком уског круга који се бави издаваштвом и књижевношћу.

Како разумети ову противречност и зашто је социјални и симболички капитал преводилаца тако низак да руши све социолошке претпоставке и очекивања у успостављању друштвених хијерархија,[5] било је једно о покретачких питања.

Суочење са последицама по правилу нас упућује на тражење узрока: питање је како је незавидна ситуација преводилаштва нормализована, зашто је чак и међу преводиоцима постала прихватљива и како се данас носимо са изазовима даље маргинализације ове делатности имајући у виду да су добар део преводилачког посла већ преузели напредни алати вештачке интелигенције (ВИ). Будући да на ова питања не само да нема одговора него да се она и не постављају, њихово проблематизовање у савременом контексту преноса и усвајања знања, тема је и за теоретичаре и за „практичаре".

С једне стране, наша одлука да преводиоцима и преводилаштву дамо централну улогу у истраживању културног трансфера у време софистицираних, „интуитивних" технолошких програма, када алати ВИ све боље обављају посао преводилаца, делује попут лабудове песме, самртног ропца за овом професијом или бар анахроног деловања и деловања „против струје" а, с друге стране, наш ћутећи, незаинтересован однос према неминовности могућих исхода ових процеса умногоме подсећа на механизме и принципе који су одликовали пренос знања у периоду пре ВИ. И у једном и у другом случају – одбијамо да знамо или бирамо да не знамо.

Иако свако доба носи сопствено незнање,[6] уз слепо прихватање новог, игнорантски однос истраживача

5 Упореди: Bourdieu, исто.

6 Рената Салецл, *Страст за незнањем. Шта бирамо да не знамо, и зашто* (превод са енглеског Слободанка Глишић). Београд, Факултет за медије и комуникације, 2023: 11.

према механизму или систему трансфера знања и вредности чини се прилично сличним у доба „интуитивних" алгоритама ВИ и пре њих. „Племенито незнање", независно од технолошких промена, континуиран је, скоро непроменљив психолошки одговор или научен образац понашања – човек, упркос незнању куда се упутио, као по инерцији граби напред.[7] Упоредимо ли бар угрубо тај однос, пре и после развоја алата ВИ, биће јасније да осврт у прошлост увек донесе неку актуелност, непосредније везану за садашњост од текућих података и, најважније, да одсуство истраживања механизама ширења знања, критеријума при избору садржаја вредних преношења, па и скрајнуте позиције преводилаштва у контексту културног трансфера, искрсавају као важна, нетематизована питања интердисциплинарних *студија незнања*.

На ова питања тешко је другачије одговорити осим у ретроспективи и из угла *аГноТолоГије,*[8] дисциплине која истражује оно што не знамо и нарочито разлоге због којих то не знамо. У нашем случају, који се у најширем смислу тиче циркулисања знања и вредности, агнотолошком питању *зашто не знамо оно што не знамо* додајемо упитаност *чијим посредовањем знамо* и *како знамо оно што мислимо да знамо.*

Тражећи разлоге скрајнутости преводилаштва кроз време, део одговора на ова питања налазимо у

---

7 „Пошто не знамо куда идемо, решени смо да журимо напред." Џон Растол Сол. *Волтерови изроди. Диктатура разума на Западу* (превеле с енглеског Јелена Стакић и Ксенија Влатковић). Лозница, Карпос 2019: 604.

8 Историја незнања – агнотологија – као посебна дисциплина настала је у оквиру историје знања, пре тридесет година, а обе ове дисциплине, историја знања и историја незнања, део су историје науке. Опширније: Robert N. Proctor & Londa Schiebinger (ed.) *Agnotology. The Making and Unmaking of Ignorance.* Stanford University Press, 2008. Питер Берк, *Глобална историја незнања* (с енглеског превео Иван Јанковић). Геопоетика, Београд 2024: 72-73.

чињеници да у процесима трансфера знања, нарочито током образовања (у настави књижевности, ботанике, географије, права и сл.) никада није била констатована активна улога преводиоца, тог обезличеног и невидљивог а свеприсутног човека: механизми и посредници преношења знања занемаривани су у односу на крајње „производе" или резултате знања. Одакле је потицало то знање, како се „кретало" у педагошком апарату – како је селектовано, „припитомљавано" или прилагођавано у „доласку" до наших уџбеника и читанки – остајала је непознаница, нешто што се подразумева, узима здраво за готово, на шта не би требало обраћати пажњу. Многе повезнице овог процеса, несвесно или свесно, „изгубљене су из вида", без могућности да се нађу у образовним програмима. Централна функција превођења, у смислу преображајне силе, или силе преобликовања у систему преноса знања, дуго није сматрана темом вредном помена или истраживања. Била је лишена не само знања него и интересовања.

У најширем смислу, говорећи о трансферу говоримо о преношењу (премештању, измештању, усађивању, извожењу и сл.) симболичког капитала или знања из једног у друго културно поље (из једног у други регион, из једног у други језик) прецизније, о процесу помоћу којег одређени симболички капитал, то јест одређено знање, кроз разгранату мрежу успостављања доминације „функционише као моћ".[9] Фукоовим речником, управо нам трансферисање знања (његово просторно измештање, кружење, ширење, делегирање и сл.) помаже да разумемо систем владавине и начине на које знање прати учинке моћи: према овом аутору, нема практиковања моћи изван

9 Мишел Фуко. *Моћ/знање. Одабрани сīиси и разīовори. 1972-1977* (са француског превела Оља Петронић). Нови Сад, Mediterran Publishing 2012.

организовања и трансферисања стратешки конструисаног *апарата знања*, нити се моћ може спроводити независно од процеса образовања. У том процесу, дуго је Запад мера свега, а наука ништа друго до „принуда истинитог, обавеза истине, ритуализоване процедуре за њено произвођење, све то апсолутно пролази кроз цело западно друштво већ хиљадама година и сада се универзализовало како би постало општи закон сваке цивилизације."[10]

Имајући у виду да су за овладавање механизмом трансфера вредности и знања од једнаког значаја питања *познатог садржаја* (пренесених идеја и дела, као својеврсних „врхунаца" људског стваралаштва) и *питања непознатог* (онога што није било предмет епистемолошког интересовања и ширења, створивши многе празнине у нашем знању) каузална ситуација *невидљивости преводиоца*, која се попут ланчане реакције понавља до данашњег дана, унеколико постаје разумљивија. Израсла у контексту игнорисања питања трансфера, као и одсуства истраживања о стратешким разлозима трансфера баш тих а не неких других вредности и знања у успостављању *диспозитива моћи*,[11] преводилачка професија, будући незаобилазна карика организације и просторног ширења *апарата знања*, и централна сила у његовом преносу и преображају, делила је судбину система чији је део.

10 Фуко 2012: 72.

11 Фукоов појам *диспозитив моћи* односи се на ритуализоване процедуре производње знања, на мрежу или „апарат управљања", при чему је *знање* кључни чинилац надсистема владања којим се дефинишу односи моћи. Говорећи о *диспозитиву* говори се о отворено или скривено организованом управљању – механизму за умрежавање знања који оснажује спровођење моћи. У надлежности овог апарата није да одвоји лажно од истинитог, то му није циљ, већ да одвоји „оно што се може назвати научним од онога што не може". Фуко 2012: 177.

Уметност незнања о овом процесу (као и знања, уосталом) у најужој је вези са друштвеним институцијама, апаратом управљања и њему инхерентним хијерархијама. Није реч само о непознатости, неистражености процеса, или невидљивости актера и феномена, погрешним уверењима или пуком одсуству знања – агнотолози показују да незнање може бити рефлекс политичких и културних борби колико и историје и политичке географије, да се неретко прагматски, интересно ствара и да читав систем може бити упрегнут у циљу заштите незнања.

Дугом списку области историјског игнорисања знања које последњих деценија разоткривамо[12] (афричко ропство, интелектуални допринос жена,[13] животи нижих класа, итд.) можемо додати механизме трансфера знања и нарочито стратегије селекције знања вредног преношења. Утисак је да се кроз време академистика добровољно и свесно одрицала појединих знања, да је „одбијала да зна" или „бирала да не зна" пажљиво

12 Опширније: Берк 2024: 216-226.

13 Илустративан је податак, истовремено поражавајућ, да је требало да прође читав век да *Писма из Норвешке* (1914) Исидоре Секулић (1877-1958) буду преведена на норвешки језик и, када су коначно преведена (2009) то се није десило у контексту дипломатске и културне сарадње двеју држава, Србије и Норвешке, већ захваљујући иницијативи лекарке Зорице Митић која их је, не без оспоравања, превела и објавила. Не знамо зашто је знање о Исидори Секулић и даље у корпусу непожељног знања, али је пример ове полиглоткиње, која је феминизам практиковала пре Вирџиније Вулф нпр., потенцијална грађа за историју незнања. С друге стране, имајући у виду бројност преведених дела норвешких писаца на српски језик у последњих четврт века (К.У. Кнаусгор, Е. Лу, Ј. Гордер, Ј. Несбе, Ј. Фосе, поновна издања Хамсуна, Ибзена итд.) а да у обратном смеру немамо шта да наведемо, питање је може ли се говорити о слободној културној размени две земље, да ли Србија „не зна" или Норвешка „одбија да зна", и на основу чега се у овој земљи гради слика о култури Србије у овом веку.

селектујући шта је вредно знања, превођења и истраживања. У најбољем случају, „ослобађани" смо потребних знања. Следствено томе, није било необично што током образовања нисмо знали ни зашто не знамо ни како нешто знамо – понајвише смо били пасивни сазнаваоци или примаоци знања, док је шира слика процеса измицала и разумевању и истраживању.

Упркос технолошком напретку, или управо ради њега, сложени апарат преноса знања и данас је затамњен ако није и неприступачнији разумевању: питања системског неговања незнања нерадо се отврају, позадина развоја релевантних знања, у технолошким наукама, на пример, могућих последица таквог развоја и алтернатива његовом доминантном правцу, као и разлога, критеријума и ограничења при одабиру знања вредног преношења, односно његове селекције, нису истраживачка питања првог реда. Напротив, усмерење ка сегментацији научних истраживања и све ужа специјализација испоставља се као брана сагледавању шире слике правца развоја.

Ограничимо ли се на третман преводилаштва, инертан однос према системском незнању (било да се испољава као „одбијање да знамо", „бирање да не знамо" или као „ослобађање од потребних знања") нарочито у тзв. „малим културама" у вези је са субмисивношћу, тежином суочавања и психолошком одбраном од „слике у огледалу", те макар и крхким знањем да ни културни трансфери ни преводилаштво нису идејно и политички неутрални процеси, изван контекста *диспозитива моћи*, прецизније, да нису независни од ширих, у крајњем случају и економских интереса. Стога не изненађује да су истраживања с краја седамдесетих и почетка осамдесетих година прошлог века, настала у оквиру такозване „Манипулативне школе", која *превођење* третирају као *прекомпоновање* (*rewriting*) мотивисано идеологијом да се стекне или прошири моћ, а преводилачке изборе као средство регулисања односа

моћи и установљења хијерархија – надређености и подређености међу културама – махом остала непозната, изван интересовања и шире тематизације.[14] Сасвим мало или нимало пажње домаћа академистика посвећује питању превода у смислу средства културне хегемоније и потчињавања, али и политици превођења дела домаћих аутора на друге језике, односно слици сопствене културе која се посредством преводилаштва обликује не само у тзв. великим културама и језицима него и у окружењу.[15]

С друге стране, иако програмска или преводилачка политика изостављања садржаја и аутора који нису у складу са „главним током" у успостављању диспозитива моћи и/или доминантним „наративом" није непозната пракса, као што није непозната ни манипилација „књижевном славом"[16] (активно промовисање одређених аутора, ставова и вредности у циљу маргинализовања алтернативних, и сл.) ова кључна питања сваке културе остају углавном изван истраживачких интересовања, потенцијално доприносећи једино *историји незнања*. Таква једна историја морала би да крене од питања зашто избегавамо суочавање са непријатним знањима и зашто се, независно од друштвеног поретка, улажу напори да се порекну узнемирујуће информације по структуре моћи или идеолошке механизме на којима опстаје

14 О превођењу као преписивању, политичким и економским интересима који регулишу односе моћи и хијерархијама које се кроз преводилачке праксе успостављају: André A. Lefevere, *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*. London/New York: Routledge, 1992.

15 Право питање је колико се и да ли се у овом веку било шта од српског стваралаштва преводи на грчки или румунски језик, на пример.

16 James F. English, *The Economy of Prestige: Prizes, awards, and the Circulation of Cultural Value.* Harvard University Press, 2008; Lefevere 1992: *исто*.

постојећи поредак. Без радозналости о овим питањима свака култура тоне у незнање.[17]

Знати а не знати како знамо (оно што мислимо да знамо) није само принцип везан за третман преводилаштва и неко прошло време. Реч је о сложеној *психологији (не)познатог*,[18] одржавању незнања живим и владајућем принципу данашњице, нарочито у домену метаљудске интелигенције и ситуацији у којој сви користимо компјутер и мобилни телефон, размењујемо гласовне и писане поруке, тргујемо посредством ових уређаја, стварамо „мреже", у реалном времену читамо вести из најудаљенијих крајева света, преведене са различитих „малих" и „великих" језика, а да нико не зна да објасни како читав тај механизам ради. Практична употреба технолошких производа претекла је одавно наша знања о њима – механизам њиховог рада учинила је неважним у односу на алате и могућности које је произвела, на сличан начин на који су раније у циркулисању знања научни резултати „потапали" сам процес – посреднике, разлоге и начине њиховог преношења, учинивши, између осталог, једну важну професију ако не невидљивом онда спорednом.

Ова особена врста незнања, *активног игнорисања* или добровољног *поистовећивања незнању*, за коју се *зна да се не зна* – за коју је *познато да нам је непозната*[19] (или недовољно истражена) – свакако не исцрпљује целину одговора о разлозима скрајнутости преводилачке

17 Салецл 2023: 11-12.

18 Тематизовање *незнања* и/или *селективности знања* безмало би представљало бесконачан посао. Ипак, у овом контексту не почињемо испочетка – резервоар извора једне такве интердисциплинарне историје *непожељног знања* и *поистовећености незнању* налзаимо у тајном шестотомном дневнику проф. Драгана Крстића, *Психолошке белешке. Покушаји психолошке хронике, I-VI.* Балканија, Нови Сад, 2024.

19 Берк 2024: 23.

професије[20] али осветљава ону паралелну, занемарену а стално присутну страну културног трансфера која непосредно зависи од „филтрирања" вредности и знања.[21] Ако већ сам чин превођења није културни трансфер сигурно је да се питање *преводиочеве невидљивости*[22] тешко може разумети изван контекста културног трансфера и њему инхерентних слабости – изван усмерености образовног процеса на крајњи резултат и праксу, као и запостављања сложености самог процеса преноса знања, у коме је свако ново знање производило и неко ново незнање, и у коме питања одабира онога што је вредно знања по правилу нису отварана.[23]

---

20 Разлоге оваквог третмана преводилаштва можемо тражити у нејасним критеријумима одређења важног и неважног, и нешто мање у субјективним особеностима преводилаца, у њиховој старовремској етици – одсуству саморекламерства и личне промоције људи склоних језику, али је удео ових чинилаца свакако мањи од наведених системских разлога.

21 Када је реч о књижевном преводилаштву у контексту циркулисања вредности, селекција онога што је вредно превођења у доброј мери зависи од (ауто)промоције и маркетиншких стратегија, индустрије награђивања и, уопште, економисања и манипулисања „културним престижом". Видети: English 2008: *исто*; Lefevere 1992: *исто*.

22 Питање *невидљивости преводиоца* у самом преводу сасвим је друго питање, које смо посебно развијали у зборнику радова *Имитатори гласова*. Ставови су различити – од тезе да је преводиочева невидљивост манипулативна пракса до изричитог залагања за невидљивост преводиоца у тексту, то јест залагања за очување елемената страног и апсолутну „верност" превода изворнику, које доминира међу домаћим преводиоцима. Упореди: Lawrence Venuti, *The Translator's Invisibility. A History of Translation*. Routledge, London, 1995; Флавио Ригонат, „Невидљиви човек", у: Гордана Ђерић, *Имитатори гласова. О књижевном превођењу и преводиоцима,* Београд: Институт за европске студије, 2023: 173-178.

23 Бројни су примери филтрирања прагматски и идеолошки непожељног знања, закаснелог превођења значајних аутора или појединих њихових дела, које је резултовало или незнањем или

Упркос „невидљивости" или скрајнутости, свет без преводилаца не би био исти – они су имали моћ да мењају токове историје и границе међу народима (а не само књижевни канон, академске студије и слику о другим културама)[24] – моћ сличну оној коју данас у смислу преображења света имају стручњаци у области ВИ. Иако на радикалан начин мењају наш свет – стручњаци у овим технологијама махом остају анонимни, „невидљиви" (изузев власника компанија за које раде) што поново баца сенку на *механизам* и процесе преноса знања, додајући истовремено прегршт нових питања историји незнања. Попут преводилаца, и ови стручњаци „из сенке" незамисливо чине остваривим – у њиховој је моћи да „померају границе знања", да га селектују, усмеравају, шире или ограничавају, да до непрепознатљивости преображавају наше послове, да их олакшавају и убрзавају, али и да их учине непотребним и укину их. И све то брзином коју је тешко пратити – брзином која осујећује напоре радозналих да разумеју и објасне читав механизам, или да понуде алтернативе таквом развоју.

Јавни циљ или мисија истраживача на програмима ВИ јесте развијање и унапређење система способних да надмаше људске потенцијале у већини економски

великим празнинама у нашем знању. Као илустрацију селективног, *непотпуног трансфера* овде наводимо казивање нашег сарадника Николе Бертолина, који се у тражењу издавача за свој превод поеме *Бої* Виктора Игоа (1802-1885) суочио са изненађењем оних којима се обраћао да је овај писац, пре свега – песник; за њих је Игоов богати песнички опус све до Бертолинових превода био непознаница.

24 О перформативној моћи преводилаштва (и моћи преводилаца да „суде страном") у контексту културне размене: Antoine Berman, *L'épreuve de l'étranger: Culture et traduction dans l'Allemagne romantique: Herder, Goethe, Schlegel, Novalis, Humboldt, Schleiermacher, Hölderlin.* Paris: Gallimard, 1984; Antoine Berman, *La traduction et la lettre, ou L'auberge du lointain.* Paris: Seuil, 1999.

исплативих послова. Иако су последице „нове ефикасности" већ видљиве, штавише, формализоване су савезом политичке моћи са власницима компанија „пријатељске" ВИ, попут „опен еј-аја" (OpenAI) и „чета ци-пи-ти" (ChatGPT), истраживачи у друштвеним и хуманистичким наукама и даље остају неми у односу на промене које нису само „технолошка открића" него значе дубоке преображаје у режиму дискурса, у организацији знања и у његовом трансферу. Ако ВИ данас преузима позицију (или мисију) *апарата управљања*, за који је Мишел Фуко седамдесетих година прошлог века увео појам *диспозитив моћи*, на пољу смо широке и захтевне теме, чије разматрање не може да се одвија у оквиру старих образовних програма, из перспективе засебних друштвених и хуманистичких дисциплина, нити се знање може преносити без свести о постигнућима у области ВИ, технолошким наукама и радикалним променама које су ове науке произвеле. Предлози реорганизације образовних програма и наставе у хуманистичким наукама, у смислу њиховог повезивања и умрежавања по угледу на технолошке науке, одавно нису непознаница. Трансхуманистички концепт науке Михаила Епштајна, или његова „кохезивна парадигма учења" која интегрише језик, књижевност, интелектуалну историју, филозофију и студије религије, нуди вишеструке алтернативе досадашњим програмима хуманистике – алтернативе које би, према Епштајну, биле у скаду са реалношћу, савременим потребама и технолошким достигнућима.[25]

У времену када се свет рада, па и циркулисања знања, уз аутоматско писање и превођење, мења на узнемирујућ начин, стратешки производећи несигурност,

25 Mikhail Naumovich Epstein, *The Transformative Humanities: A Manifesto*. New York and London: Bloomsbury Academic, 2012.

ова питања још су актуелнија. Убрзано освајање технолошких знања увећава истовремено незнање о читавом процесу. На нама је избор између порицања, одбијања да знамо или покушаја објашњења. Домети машинског превођења данас су такви да преводилачке послове све више приближавају пословима лектора или редактора текста а професионалце у овој области придружују брзорастућој војсци губитника ове последње транзиције – од људске ка метаљудској интелигенцији. До „самодовољности" и осамостаљења ВИ, у смислу њене аутономне, од људи независне репликације, која би потенцијално могла превазићи људску интелигенцију и деловати независно, сведочимо начинима на које њени алати мењају и културни трансфер и делатност превођења унутар њега. Чинећи пренос знања доступнијим и бржим, ови алати су га бесумње већ променили – машинско превођење, без посредника и цензуре, свима је омогућило приступ културним садржајима из целог света – уз мноштво негативних последица у распону од релативизовања значаја ауторских права, преко лажних, тендециозних и погрешних информација, до економског обезвређења и укидања традиционалних послова.

Будући да ова ситуација траје неко време, да је део „нове реалности", нисмо у стању затечености, напротив – у многим питањима консултовање са сазнајно (не) поузданим алатима, попут поменутог „чета ци-пи-ти" и његове кинеске конкуренције „дип сик" (DeepSeek) постаје ствар забаве ако не и радне рутине. На питање о будућности преводилаштва у контексту све прецизнијег машинског превођења од ових алата добијамо скоро идентичне одговоре:[26] будућност превођења виде као мешавину „аутоматизације, адаптације и креативне

26 Добијени једнолични резултати претраживања потврђују тезу о пристрасности ВИ, која је доминантно тестирана на садржајима

људске интервенције". Они нам заправо кажу да је прилагођавање преводилаца ВИ неминовност и да ће однос према новим технологијама определити и статус и опстанак преводилаца у овом послу.[27]

Ко се коме прилагођава, велико је питање: о ВИ обично мислимо као о помоћном средству или алату за наше потребе, мада је из њене перспективе она више од тога – самопредставља се као „креативни партнер", способан да генерише иновативне идеје, речју, њена улога је активнија од начина на који је углавном разумевамо. „Самопоуздање", с којим говори о будућности преводилаца, вредно је дословног цитата: „У суштини, ВИ неће убити преводиоце – али хоће оне који не желе да је користе. Ко се прилагоди и научи да ради с њом, моћи ће да пружи боље услуге и буде у предности на тржишту." Конкретне, „самоуверене" одговоре даје и на питања о финансијски исказивој вредности преводилачког посла. Схваћени као „поправљачи" и „контролори" текстова, чију су прву верзију произвели напредни алати ВИ, преводиоци ће бити још мање плаћени за свој рад. „Како ВИ постаје све способнија, цена и вредност људског преводилачког рада опадају, нарочито у областима где су брзина и цена важније од квалитета. Брже превођење значи и нижу цену, што је привлачно послодавцима," мушевито закључује „чет ци-пи-ти".

Као у било којој другој грани производње, „реорганизација" преноса садржаја са једног језика на други из

на енглеском језику, па су знања стварана на другим језицима, очекивано, или у подређеном положају или невидљива.

27 Исти став би, следећи Епштајнова разматрања, важио и за истраживаче у хуманистичким наукама уколико традиционалне начина рада радикално не помере од проучавања прошлости и критике ка трансдисциплинарним истраживањима, која укључују и активан однос према достигнућима технологије. Опширније: Epstein, *исто*.

угла ВИ усмерена је на ефикасност, брзину и смањење трошкова – у најкраћем року остварити максималне учинке уз минималне трошкове. У тако замишљеном процесу, улога преводилаца помера се ка контроли квалитета, креативности и локалном прилагођавању садржаја – уместо да се на традиционалан начин баве преводима, од „нуле", преводиоцима остаје простор за рад на суптилним језичким нијансама, мелодији, тону и особеностима културног контекста. Будући да једино преводилац уме и да препозна и да исправи грешке које је начинила ВИ, он је и даље незаменљив у домену који се тиче провере тачности, побољшања квалитета и прилагођавања машински преведених текстова култури прималаца, постајући нека врста саветника и управљача алатима ВИ.

Оно што алати ВИ за сада не могу, или не знају, тиче се побољшања изворног текста. Уз сав напредак, машински превод још увек није афирмисао ниједног писца или дело, на начин како је то бивало у прошлости, са људским преводима, у поезији и у прози. „Да Бодлер није превео Поа, вероватно многи Американци не би читали његову поезију", каже Борхес у разговору са Сабатом. „Ни Омер Хајам у Персији није сматран добрим песником, али га је прославио његов енглески преводилац."[28] У традиционалном (људском) превођењу ова могућност је неспорна (и пожељна – према Борхесу и поједини преводи *Дон Кихота* звуче боље од Сервантесовог изворника, мелодичнијим и слојевитијим сматрају се француски препеви неких Шекспирових сонета, итд.) иако о креативној надоградњи изворника мало ко од преводилаца говори.[29]

---

28 Хорхе Луис Борхес/ Ернесто Сабато, *Разговори* (превод са шпанског Ђурђина Матић). Академска књига, Нови Сад 2021: 39-40.

29 Такав став међу домаћим преводиоцима заступа Владимир Јанковић, сматрајући да преводилац може, „тумачећи или поново

Није то једина тема о којој преводиоци нерадо говоре. Након два зборника о преводилаштву у оквиру пројекта о културном трансферу, заинтересовани истраживач лако би могао да утврди и пожељне, и мање пожељне теме, и „празна места" у дискурсу преводилаца о свом послу. Неке закључке и сами већ можемо извести – као што нема много истраживача који би преводилаштво тематизовали као важну, свепрожимајућу праксу, тако је и број преводилаца вољних да пишу о својој професији релативно ограничен, што вредности текстова у ова два зборника даје на значају. Између осталог, наша истраживања су и мотивисана „празнинама" – игнорантским односом према преводилаштву и одсуством ове теме у теоријским студијама и јавном дискурсу, њеном скрајнутошћу. Идеја је била да се превођење преиспита у дијалогу са другим дисциплинама, да се интердисциплинарно истражи и отвори ка друштвеним, технолошким и нелингвистичким аспектима превођења. Осим примера истицања значаја преводилаца у друштвеној историји, добили смо аутентичне антрополошке прилоге (само)сагледавања преводилаца, као незаменљиву грађу неких будућих студија превођења.

Насловом овог зборника *Самислилац*, који позајмљујемо из текста Жарка Радаковића „Превођење – приближавање писцу", чин превођења афирмишемо у значењу *самишљења*, односно начина да се туђи текст учини својим, нарочито у области књижевности. Рефлектујући узајамност и упоредивост пракси писца и

пишући страног аутора, по свом стваралачком критеријуму да креира оно што ће читалац у његовој земљи добити. Могу да кажем из личност искуства: Мишел Уелбек кога читају и воле Срби није исти онај Мишел Уелбек кога читају (и мање воле) Французи. Ако је преводилац добар, читалац увек добије једног писца који није исти као онај писац у оригиналу." Владимир Јанковић, „Фрагменти о превођењу", у: Г. Ђерић (ур.) 2023: 188.

преводиоца, израз *самислилац* између осталог показује зашто је преводилаштво незаменљив извор богаћења сопственог језика и зашто су преводиоци његови најпоузданији баштиници. Осим што је несумњив допринос лексици српског језика, као речита допуна досадашњим одређењима преводилаца, израз *самислилац/ самислиоци* нов је и свеж подстицај промишљању природе, домета и опсега онога што се праксом превођења чини и може постићи.

Изузев текстова Дејана Ацовића „Између две стране" и Саше Радојчића „О могућности превођења", сви остали текстови су изворне или штампи прилагођене верзије излагања са Семинара „Културни трансфер у савремености", који је одржан 7. марта 2024. у Институту за европске студије. На овом Семинару, посвећеном успомени на преводиоца Александра В. Стефановића (1926-2024) промовисали смо оба издања зборника радова *Имитатори гласова. О књижевном превођењу и преводиоцима* (ИЕС 2023; LOM 2024) и отуда већина текстова у зборнику *Самислилац. О преводиоцима и преводилаштву* реферише на наш први зборник. Поред два портрета преводилаца – текста Анђелке Цвијић о Николи Бертолину и сећања Андријане Ружић[30] на Александра В. Стефановића, у овом зборнику су текстови Ане Кузмановић Јовановић „Превођење као социо-културна пракса", Мирјане Прокић „Књижевнојезичко превођење из угла интерпретатора", Михаела Антоловића „Неколико запажања о историографији, културном трансферу и превођењу", Слободана Марковића „Значај преводилаштва у културном трансферу Европа-Србија и Србија-Европа"

30 Текст Андријане Ружић „О моралу једног преводиоца. Сећање на Александра В. Стефановића (1926-2024)" на Семинару 7. марта 2024. прочитала је Јасмина Андоновић, преводитељка са италијанског.

и Владимира Гвоздена „Видљивост невидљивог човека". Сви они приближавају феномен преводилаштва својим дисциплинама или нам, посредно, портретишући преводиоце, приближавају писце преведених дела, да парафразирамо наслов текста Жарка Радаковића. У очекивању да у овим настојањима нећемо остати усамљени, нарочито имајући у виду преводиоце са тзв. „малих језика" и језика у окружењу, свим писцима прилога за ове зборнике, рецензентима, издавачу и учесницима на Семинару у Институту за европске студије, још једном захваљујемо на доприносу.